

Foto: B. João

Lőrincz József

A BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI TUDOMÁNY FEJLŐDÉSVÁZLATA HAZÁNKBAN

Outlines of the penitentiary science development in our country

Jelentős, ámde a közvélemény alakítására, a jogalkotásra is erőten szakirodalmi előzmények után a rendszerváltozás felerősítette a büntetés-végrehajtás iránti tudományos érdeklődést, amelynek célja a hazai börtönviszonyoknak az európai normák szerinti megmértetésére, a börtönügy megoldatlan kérdéseinek reformok formájában történő megoldására irányult. E börtönügyi reformhangelében fogant elemzések különös figyelemmel fordultak az elítéltek jogi helyzetének, a börtönélet pedagógiai, pszichológiai, szociológiai kérdései felé. A rendszerváltozást követő évtizedekben megjelenő szintetizáló művek, tankönyvek, a büntetés-végrehajtás térhódítása az egyetemi oktatásban, már jelzik az európai tudományos fejlődéstől való lemaradásunk csökkenését. Az új évezredben az idősebb, „tudományos honfoglalók” mellett megjelenő fiatal kutató generáció tagjai egyetemi oktatókból, az igazságszolgáltatás különböző szervezeteiből (bv. szervezet, ügyészség, bíróság) tevődnek össze. Kutatási témaválasztásukat, érdeklődésüket főként a zárt büntetőintézet jogi, pszichológiai, antropológiai, szociológiai, pedagógiai jellegű megoldásra váró problémái alakítják.

Kulcsszavak: fogvatartottak reintegrációja, a börtönélet pedagógiai, pszichológiai, szociológiai kérdései, tudomány, publikációk, kutatások, cikkek, tankönyvek, kutatók

After precedents that were significant, yet weak for shaping the public opinion or even the legislation, the change of state regime strengthened the scientific interest towards the Prison Service. The aim was to compare the domestic prison conditions to the European norms, to resolve the unsolved questions of the penitentiary system through the forms of reforms. The analyses written in this prison reform mood turned with special attention towards the legal status of the prisoners furthermore the pedagogical, psychological and sociological issues of prison life. During the decades after the change of political regime the published synthesizing works, textbooks and the spreading of the penitentiary science in the university education signaled the decline in our backwardness from the Europeans scientific development. In the new millennium next to the older “scientific pioneering conquerors” appeared the younger generation researchers, consisting university instructors and members of the various judiciary organizations (Prison Service, Prosecutor’s Office, Court). Their research themes and interests are mainly shaped by the various legal, psychological, anthropological, sociological and pedagogical problems to be solved in the closed punitive institutions.

Keywords: reintegration of prisoners, the pedagogical, psychological, sociological issues of the prison life, science, publications, research, articles, textbooks, and researchers

A börtönügy tudományának 19. századi gyökerei

A 19. század folyamán a büntetési rendszer középpontjába Európa-szerte a szabadságvesztés került. A szabadságvesztés jogi kérdéseinek rendezésével a figyelem mind az elméletben, mind a gyakorlatban a büntetés-végrehajtás rendjére és módszereire, a szabadságvesztés feladatának megvalósítására irányult. Ennek a társadalmi igénynek a kifejezőjévé vált egy új tudomány, a büntetés-végrehajtás tudományának, a korabeli szóhasználat szerint: a börtönügyi tudománynak a létrejötte. Az új tudományág elméleti alapjait – ugyanúgy, mint a büntetőjog-tudomány esetében – a felvilágosodás filozófusainak munkáiban és a polgári társadalom büntetőpolitikai programjában kell keresnünk. Beccaria lerombolta a halálbüntetés mítoszát, és teret nyitott a szabadságvesztés kialakulásának. A börtönügy európai apostola, John Howard ráirányította a művelt Európa közvéleményének figyelmét a börtönök elhanyagoltságára és az elítéltek nyomorúságos helyzetére, ezzel ő lett a modern értelemben vett börtönügy megteremtője. A börtönügy tudományos feldolgozása a 19. század első negyedében indult meg Németországban és Franciaországban. Az új tudományág célja egyrészt a büntetés-végrehajtás jogi szabályozásának kialakítása volt, másrészt a szabadságvesztés-büntetés olyan reáliáival foglalkozott, mint a börtönépítéset, a börtönigazgatás, a börtönegészségügy, a rabmunkáltatás és a rabok megjavításának kérdései.¹ A börtönügy, illetve a büntetés-végrehajtás jog tudományának kialakulásával jelentős tudományos irodalom jött létre.

A 19. század közepén az új tudományágot börtönügynek nevezték. Börtönügyön a büntetőjognak és más jogszabályoknak a szabadságvesztésre és annak központi intézményére, a börtönre vonatkozó elveinek, valamint a végrehajtás gyakorlatának tudományos vizsgálatát, illetve általánosítását értették. A tudomány tehát már ebben az időszakban túlment a szabadságvesztés jogi szabályozásának kérdésein, és széles körű, nem jogi jellegű ismeretanyagot felölelő tudománnyá vált. Felismerték, hogy a szabadságvesztés kapcsolatban áll más büntetési nemekkel is, s hogy a szabadságvesztést nem lehet a büntetési rendszer általános kérdéseitől elszakítva szemlélni. Így vált uralkodóvá az a nézet, hogy nem börtönügyről, hanem büntetésről kell beszélni, ez pedig felöleli valamennyi büntetés végrehajtásával kapcsolatos jogi és nem jogi kérdést. Ezt tükrözi az új tudományág angol nyelvű elnevezése is: pönológia (egy múlt századi amerikai börtönügyi író nevezte el így az új tudományt), a tudományág francia elnevezése, a science penitentiaire is ugyanezt a tartalmat fejezi ki. Szláv nyelvterületen a francia kifejezés szó szerinti fordítása, a penitenciárnaja nauka vált elfogadottá, míg a korabeli német elmélet az új tudományt börtönügyi tudománynak, Gefängniskunde-nak nevezte.²

A magyar börtönügyi tudomány irodalom első megjelenése a 19. század '40-es éveire tehető. Az irodalom előkészítette az 1843. évi büntetőjogi reformot, illetve ezen belül a börtönügyi törvényjavaslatot. Szemere Bertalan, Sárváry Jakab, Csatskó Imre büntetőjogi elméleti munkái mellett számos, kifejezetten börtönügyi monográfia született ebben az időszakban, a legjelentősebbek Eötvös József, Balla Károly, Lukács Móricz tollából. Az első magyar büntető törvénykönyv, a Csemegi-kódex életbe lépését

1 Horváth T. (1983) p. 31.

2 U.o. p. 31.

rövidesen követte a magyar börtönrendszer átfogó kiépítése. Ezzel összefüggésben az irodalom is jelentős börtönügyi műveket produkált. Elméleti színvonalára és jelentőségére tekintettel megemlítené Pulszky Ágost és Tauffer Emil 1867-ban megjelent áttekintő munkája.³ Hazánkban a kiegyezést követően a börtönhálózat megkésett kiépítése tette lehetővé és egyben sürgetővé a börtönműködésnek főképpen a német, kisebb részt az angol tapasztalatok adaptálásával történő vizsgálatát. E vizsgálatok a klasszikus iskola korlátain belül a jogépségi, megtorló büntetés végrehajtásának főképpen infrastrukturális, biztonsági-fegyelmelő, technikai, kevésbé jogi kérdéseivel foglalkoztak.

A büntetés-végrehajtás tudománya a 20. században a rendszerváltozásig

A 20. század elején a pozitivisták hatására előtérbe kerülő célbüntetés a végrehajtás feladataként már a büntetett személyiségéhez igazított befolyásolást, az újabb bűncselekmény megelőzését tűzte ki. A társadalomtudományokban tért nyert determinizmus hatására felpezsdülő pszichológia, pedagógia, szociológia, kriminológia a büntetés-végrehajtás tudományos művelésének új dimenzióit kínálta. A büntetőjogi reformirányzatok hatására megélné a börtönügyi irodalom is. Balogh Jenő és a kor más jeles gyakorlati és elméleti szakemberei tanulmányokban, monográfiákban szóltak hozzá a börtönrendszer esedékes reformjához, bírálták a Csemegi-kódex alapján kifejlődött börtönrendszer fogyatékosait, és javasolták a börtönrendszer egyszerűsítését, valamint korszerűsítését.⁴ A századforduló után további olyan jelentős művek születtek, amelyek jól mutatják a fejlődő új tudományág látóhatárának növekedését: Vajna Károly a magyar büntetési eszközök fejlődésének történetét dolgozta fel⁵, Megyery István a korabeli börtönrendszer működéséről adott részletes áttekintést.⁶

A büntetés-végrehajtási ismeretek oktatásának gondolata hazánkban a 20. század elején jelent meg. Finkey Ferenc különösen kívánatosnak tartotta a börtönügy részletkérdéseinek ismeretét a bírakra, ügyészekre, ügyvédekre nézve, ezért fontosnak tekintette „*ha a jogi főiskolákon – mint ezt az 1890-es szentpétervári nemzetközi börtönügyi kongresszus ajánlotta – a börtönügy rendes tantárgy gyanánt adatnék elő, s annak kötelező hallgatása a joghallgatóknak előíratnék, valamint gondoskodás történnék arról, hogy a joghallgatók évente egy-egy mintabörtönt, javítóintézetet, megfigyelő intézetet megtekintsenek. A börtönhivatalnokoknak pedig a «börtönügyi tudomány» természetesen kenyérszűdimokat képezi.*»⁷

A börtönügyi tudomány század eleji felpezsdülése e tudomány jellegéről vallott felfogás két irányát körvonalazta ki. Az egyik felfogás az új tudományt a kriminológiához és a szociológiához hasonló, a büntetés-végrehajtásra vonatkozó filozófiai, kriminálpolitikai, ugyanakkor büntetőjogi és közizgatási ismereteket egyaránt

3 Pulszky Á., Tauffer E. (1887)

4 Balogh J. (1910)

5 Vajna K. (1907)

6 Megyery I. (1905)

7 Finkey F. (1909) p. 379.

magába foglaló társadalomtudománynak tekintette. A másik felfogás Finkey Ferenc munkássága közvetítésével azt hirdette, hogy a börtönügyi tudomány jogtudomány, és pedig a büntetőjog-tudomány harmadik ága. Finkey a német Freudenthal és Krohne nyomán annak elismertetésére törekedett, hogy a fogvatartott közjogi viszonyban áll az állammal. Álláspontja szerint a börtönügy lassú fejlődésének oka jogi szabályozottsága elhanyagolásában rejlik.⁸

A két világháború közötti tudományos művelés elszürkülését a börtönügy fejlődésének stagnálásában véljük felfedezni, ám ha csekély számban is, de még mindig születtek jelentős munkák a börtönügyi irodalom területén. Hacker Ervin több könyvében is tárgyalta a börtönrendszerek, a büntetés-végrehajtási jog, a rabmunkáltatás stb. problémáit.⁹ Előző munkáiban tárgyalt részletkérdések vizsgálata után Finkey Ferenc 1933-ban megjelent műve¹⁰ tekinthető a magyar börtönügyi, büntetéstan irodalom addig legszínvonalasabb összefoglalásának. Finkey lankadatlan szakirodalmi erőfeszítései nyomán a korabeli magyar büntetőjog-tudomány elfogadta ugyan a börtönügyi tudomány jogi természetét, annak művelése azonban a börtönügy tartós mellözöttsége folytán szűkös keretek között valósult meg. Finkey kitartását jelzi, hogy a börtönügynek ebben az elméleti vákuumában is megkísérelte a rabnevelés (általános, felnőttkorúakra is vonatkozó) rendszertani helyét kijelölni és fontosságát hangsúlyozni: „A 19. század első felének javítási elmélete, melyet e század végén s a 20.-nak az elején álltatában, mint naiv, gyakorlatiatlan követelést igyekeztek feltüntetni és eliminálni a börtönügyből, ma új név alatt, de ugyanazon nemes és most már gyakorlatias törekvés gyanánt áll a szakemberek többségének a szeme előtt... A rabnevelés jelszóval fejezhetjük ki azt a célt legerőteljesebben, hogy a börtönbe beutalt büntetett ne úgy kerüljön ki onnan, mint ahogy bement, hanem a börtönben átélt szigorú fegyelem által megtisztulva, s akinek szüksége volt rá, testileg, szellemileg és erkölcsileg megerősödve, a helyes erkölcsi úton maradás szilárd elhatározásával.”¹¹ Az elméleti munkák mellett érdekes színfolt a gyakorlati szakember, Gedeon Emil írása¹². A börtönügy honi szabályozásának és reáliáinak alapos leírását adta Szöllősy Oszkár kézikönyve.¹³

A második világháború befejezését követő '50-es évek politikai szemlélete kizárta annak a lehetőségét, hogy a büntetés-végrehajtási problémákkal a tudományos irodalom foglalkozzon. Ezekben az években történt az európai börtönügy elméleti modelljétől való legdrasztikusabb eltávolodás, amikor a sztálini büntetőpolitika a hazai büntetés-végrehajtást a monolitikussá merevedő állami politika minden elméleti művelést nélkülöző direkt irányítású eszközévé formálta. E korszak szinte teljesen lehetetlenné tette a börtönügy mélyére hatoló elemzéseket, csupán az apologetizáló, a sikereket egyoldalúan érintő munkák nyilvánosságát támogatta. Az ötvenes években kialakult hivatalos normák a börtönügy titkosságára, a rendvédelmi szervezetekkel szemben megfogalmazott kritikai irodalom tiltásával, teljességgel hátráltatták a tudományos előrehaladást.

8 Lásd: Finkey F. (1904)

9 Hacker E. (1916), (1918), (1928)

10 Finkey F. (1933)

11 U.o. p. 139.

12 Gedeon E. (1926)

13 Szöllősy O. (1935)

A '60-as évek konszolidáltabb körülményei a büntetés-végrehajtási tudomány lassú fejlődését indították el. Sajátos módon a hazai börtönkutatók megindulása kriminológusok – Szabó András,¹⁴ Vigh József,¹⁵ Molnár József¹⁶ –, illetve a szociológus Huszár Tibor¹⁷ nevéhez fűződik. A börtönök – akkor politikailag is kényes – zárt világát vizsgálni, amikor még a börtönstatistika is titkosnak minősült, önmagában jelentős hatású volt. A legkorábbi empirikus kutatások két irányba fordultak: a fiatalkorúak büntetőintézeteit és a visszaesők börtönkörülményeit elemezték. Ezek a kutatások a bűnelkövetőkkel és a bűnözés megelőzését szolgáló intézményekkel kapcsolatos vizsgálódásoknak új dimenzióit tárták fel. Jelentős késéssel és csekély tudományos előzménnyel indult meg a büntetés-végrehajtási jog művelése. E jogterület fejlesztésére, a börtönrendszer működésének törvényi szintű szabályozására sürgettek a nemzetközi tendenciák, de belső, főképpen az igazságszolgáltatás hatékonyságának javítására irányuló kriminálpolitikai törekvések is. A hazai börtönügyi jogi szabályozásának sürgető szükségével a '60-as évek politikai és állami vezetése akkor szembesült, amikor világossá vált, hogy a büntetés-végrehajtási tevékenység javításához hosszú távú, összehangolt, szabályozott, szakszerű fellépésre és erőfeszítésekre van szükség. Az így az érdeklődés homlokterébe került büntetés-végrehajtási jogi kodifikációt a büntetőjog-tudomány és a kriminológia elméleti reprezentánsai segítették. Az 1966. évi jogszabály (Bv. tvr.) előkészítésében Fonyó Antal, Vermes Miklós és mások kodifikációs tárgyú írásai a büntetés-végrehajtás tudományos szemléletének irányváltását jelzik.¹⁸ A szerény büntetés-végrehajtási szakirodalomban a hatályba lépett Btk. céljának értelmezéséhez kapcsolódóan a szabadságvesztés végrehajtásának célját a szovjet példa alapján az elítéltek „megjavításában” és „átnevelésében” körvonalazták. Megjavításon az elítéltek tudatában meglévő negatív vonások korrigálását, a hiányzó jellem- és magatartásbeli hiányosságai pótlását, míg átnevelésen a tudat, a beállítottság és a magatartás teljes átformálását értették. Az „átnevelés” kifejezést egyenesen Lenin özvegyétől, Krupszkajától származtatták, aki szerint az átnevelés az ember egész pszichikumának átalakítását jelentette.¹⁹

A honi börtönügyi átnevelési programja a '60-as évek közepétől felélénkítette az elítéltek nevelésének tudományos igényű kutatását. A kutatók²⁰ abból a felfogásból indultak ki, hogy a bűnelkövetők – a korábbi neveléseméleti állásponttól eltérően – különleges nevelést igényelnek, amelyet a szocialista neveléstudománynak egy specifikus területe, a kriminálpedagógia látna el. Felfogásuk szerint a kriminálpedagógia feladata, hogy feltárja az elítéltek nevelésének törvényszerűségeit és sajátosságait, elemezze a nevelési folyamat célkitűzéseit, tartalmát, módszereit és szervezeti formáit, adjon útmutatást a nevelési problémák helyes megoldásához.²¹ Az új tudományterület fundamentumát a minden ember (át)nevelhetőségének optimista pedagógiai szemléletére telepítették.

14 Szabó A. (1961), (1962), (1965/4), (1966a), (1966b)

15 Vigh J. (1964)

16 Molnár J. (1963)

17 Huszár T. (1964)

18 Fonyó A. (1966), Vermes M. (1966)

19 Szalai Z., Györök F. (1963)

20 A kriminálpedagógiai ismeretanyag tudományos megalapozásának kísérlete a büntetés-végrehajtási testület két, elméletileg felkészült, a gyakorlatban is jártas szakember: Balogh László és Pál László nevéhez fűződik

21 Lásd: Balogh L., Pál L. (1975) p. 20.

Mint kifejtették: „a nevelhetetlenség ítéletét az emberről legkorábban csak a nekrológjában lehet kimondani.”²² A kriminálpedagógia programja pedig – álláspontjuk szerint – „az elítéltek társadalmi alkalmazkodási képességének és készségének kialakítása, az erkölcsi, jogi és társadalmi együttélési normákkal szemben elfoglalt értelmi és érzelmi érdektelenség felszámolása, a helyes magatartás és a társadalmi együttélési szabályok megtartására irányuló kötelességszerű cselekvés indítóokainak kialakítása és elmélyítése.”²³ E tudományos megalapozás elegendőnek tűnt a kriminálpedagógia tárgyának meghatározásához, amelyet Pál László fő munkájában, a „Nevelés a büntetésvégrehajtásban”²⁴ című értekezésben találunk meg: „a kriminálpedagógia a neveléstudomány alkalmazott ága foglalkozik: a káros társadalmi hatásokkal (alkoholizmus, bűnözés, öngyilkosság, a társadalomtól elidegenedés) a társadalom tagjaira gyakorolt negatív hatásainak korrigálásával...valamint a bűncselekményt elkövetettek szervezett, a jog által szabályozott átnevelési helyzetben intézeti (javító-nevelőintézeti, büntetésvégrehajtási intézeti) átnevelésével, társadalomba visszavezetésével.”²⁵

A '60-as évek végén azonban már világossá vált, hogy a neveléstudományból adaptált optimista célok, eszközök és módszerek alkalmazása a gyakorlatban komoly nehézségekbe ütközik, hogy a börtöntársadalom reális ismeretének hiányát az elítéltközösségben rejlő személyiségkorrekciós hatások téves és naiv dogmájával pótolták ki. Amennyire tiszteletre és elismerésre méltóak voltak a morális átalakításra irányuló elvi törekvések, annyira irreális a megvalósításuk a korabeli viszonyok és feltételek között. E törekvések fegyelmetlenül követték az akkori büntetőpolitika által megkövetelt elvi irányt, a valóságban azonban megalapozatlanok, szakmailag anakronisztikusak voltak. A szocialista nevelési eszmék dogmaszerű alkalmazása – mint a makarenkói kollektivistá nevelése – a börtönkörnyezetben csak „jámbor óhaj” maradt.²⁶

A '70-es évek elején a büntetőjogi büntetésekről a II. világháború óta felhalmozódott ismeretanyagot Földvári József kísérte meg először szintézisbe foglalni „A büntetés tana” című munkájában.²⁷ E terjedelmes kötetben a büntetés elméleti vonatkozásain, anyagi büntetőjogi szabályozásán túl a szankciók kiszabási és végrehajtási kérdéseinek is teret szentel. Mint írja: „ahhoz, hogy a büntetés mibenlétéről, várható hatásairól, alkalmazásának lehetőségeiről, szükségességéről teljesebb képet nyerjünk, a büntetéssel foglalkozó tudományoknak az eredményeit szintetizálnunk kell. Ezt a szintézist kell megvalósítania a büntetés tanának.”²⁸ Földvári ennél is tovább megy, amikor úgy véli, hogy a büntetés nem jogi vonatkozásainak kutatási eredményeit is önálló tudományág keretében kell összefoglalni, erre lenne hivatva a pönológia.²⁹ Az addigi tudományos

22 U.o. p. 24.

23 U.o. p. 29.

24 Pál L. (1976)

25 U.o. p. 429.

26 Makarenko a II. világháború után egy olyan időszakban lépett be a magyar pedagógiai gondolkodásba, amikor a hazai nevelésügy szomjasan kereste az új, népi demokratikus nevelési elméleti támpontjait. A '60-as, '70-es években több hullámban felerősödő makarenkóizmus a hazai börtönügyet csupán elméleti síkon érintette, a gyakorlatban a közösségi nevelésben rejlő hatást még a fiatalok elítélteknél sem tudta kihasználni. Maradandó, káros következménye az elítéltek nagy létszámú zárkájának, lakóhelyiségeinek kialakításában és fenntartásában lelhető fel.

27 Földvári J. (1970)

28 U.o. p. 31.

29 U.o. p. 32.

eredmények szintetizálására azért is szükség volt, mert a '70-es évek elejétől megindult a büntetés-végrehajtás tisztai állományának felsőfokú, főiskolai szintű graduális képzése, amely felsőfokú szakmai ismeret- és követelményrendszer kidolgozását tette szükségessé. A büntetés-végrehajtási jognak – mint jogágnak – az elismertetésére irányuló törekvések érzékelhetők abban is, hogy néhány jogi karon speciális kollégiumként oktatni kezdték az érdeklődő hallgatók számára. A hallgatók számára írott egyetemi jegyzet Glaser István tollából jelent meg.³⁰ Finkey századeleji oktatási koncepciójának gyakorlati megvalósítására tehát csaknem 70 évet kellett várni. Az alacsonyabb szintű tanfolyami kurzusokat és ismeretterjesztő előadásokat nem számolva, a felsőoktatásban 1972-től kezdődött meg a Rendőrtisztai Főiskola büntetés-végrehajtási szakán az addig felhalmozott szakmai ismeretek rendszerezésével, öt szakmai tantárgy keretében (bv. jog, bv. pszichológia, bv. pedagógia, bv. pénzügyi és gazdálkodási ismeretek, bv. őrszolgálati ismeretek) a „kenyérstudiumként” való képzés. Ezzel párhuzamosan a szegedi tanárképző főiskola, illetve a fővárosi pénzügyi- és számviteli főiskola igyekezett a büntetés-végrehajtás katasztrofálisan kezelt tisztai állománya magasabban kvalifikált utánpótlásáról gondoskodni.

Finkey ideája a börtönügynek a jogászképzésbe való beillesztésére vonatkozóan a '80-as évek közepétől kezd megvalósulni. Több-kevesebb rendszerességgel (speciális kollégiumként, alternatív, választható tantárgyként) csaknem valamennyi jogi karon megjelennek a büntetés-végrehajtási ismeretek, főképp kollégiumként azonban csak a rendszerváltozás után. Ez összefügg a büntetés-végrehajtás tudományos ismeretanyagának a fentiekben vázolt halmozódásával, a jogág hallgatólagos elismerésével. 1992-től a szegedi és a miskolci, majd a pécsi és a budapesti karok illesztik be tanrendjükbe a büntetés-végrehajtási jogot.

A büntetés-végrehajtásnak papíron ekkor még könnyen elérhetőnek tűnő céljához vezető út valós problémáit csak évekkel később, a '70-es évek közepétől tárhatták fel és hozhatták nyilvánosságra a kutatások. A honi szakirodalomban ekkor megjelenő elemzések nem csupán a büntető törvénykönyvet támadták „börtöncentrikussága” miatt, de rámutattak a szabadságvesztés végrehajtásában mutatózó káros, kedvezőtlen hatásokra is. Így – többek között – figyelmeztettek arra, hogy a szabadságvesztés általában, de különösen, ha az hosszantartó, vagy ismételt, gyorsan lazítja, majd megszünteti az elítélt társadalmi kapcsolatait, tehát csökkenti a visszaailleszkedés esélyeit. Ugyanígy rámutattak a büntetőintézeti élet túlszabályozottságából az elítéltek mérlegelési, döntési képességének, akarati tevékenységének károsodására, a büntetőintézeti szubkultúrának az elítéltek bűnözést igazoló nézetrendszerét erősítő jellegére, a szabaduló elítéltek szembeni erőteljes előítéletnek a beilleszkedést ellehetlenítő hatására.³¹ A kriminológiai és a pedagógiai irodalomban az évtized közepétől jelennek meg a fiatalok nevelőintézetei reszocializációs hatását megkérdőjelező írások. Aligha vitatható, hogy volt áthallás a nyugati treatment-ideológia kudarcáról, de a hazai tapasztalatok is arra mutattak, hogy a fiatalok reszocializálásához nem elegendő a pedagógiai optimizmus. Murányi-Kovács Endréné egy 1977-es kutatása alapján egyenesen arról írt, hogy a zártintézeti nevelés kifejezetten antipedagógikus

30 Glaser I. (1976)

31 A kritikai szakirodalom szerzői közül kiemelhető Vigh József, Tauber István, Tavassy Tibor, Lukács Tibor és Nagy Ferenc munkássága.

helyzet, amely nem alkalmas a reszocializációra. Vizsgálata szerint a növendékek 80-90%-a nem visszafordíthatatlanul antiszociális, amikor az intézetbe kerül, ott azonban döntési felelősségük feladására, dependenciára, komformizmusra szocializálódnak. Megoldási javaslataiban az egyéniesítést hangsúlyozó több típusú, a nyitottság és a zártság fokozataival rendelkező nevelőintézeti hálózat kialakításának igénye állt.³² A szakirodalom kritikus hangvétele a '80-as években a feltorlódo nehézségek miatt még erőteljesebbé vált. Így – többek között – az intézetekben folyó oktatás hatékonyságát kérdőjelezte meg Volentics Anna, amikor a kognitív funkciók fejlesztésén túl az elmaradt készségek, képességek pótlását is elengedhetetlennek tartotta. Alapvető fontosságot tulajdonított a szociálisan kompetens viselkedésformák gyakoroltatásának, és javaslata szerint a növendékek érzelmi befolyásolásán keresztül kell megkísérelni motivációs struktúrájuk átprogramozását.³³

Honi börtönügyünk fejlődését a '70-es évek második feléig – a nyugat-európaiktól eltérően – nem támogatta számottevő elméleti tevékenység. Ennek oka a szakterület elzártságában és elzárkózásában keresendő, abban a sajátosságban, hogy hazánkban az állami erőszakszervek, így a büntetés egész intézményrendszere a politika direkt, intim irányítási szférájába került, s így az elméleti művelés számára alig hozzáférhető volt. A társadalomtudományoknak a '60-as, de különösen a '70-es évektől való korlátozott felélénkülése után a börtönügy nem csupán a jogtudománnyal, de a kriminológiával, a pedagógiával és a pszichológiával is talált érintkezési pontokat. Ez a felélénkülés hozzájárult a börtön mitikus hatékonyságának, az átnevelési ideológia tarthatatlanságának igazolásához és jelentős szerepe volt az 1979. évi büntetés-végrehajtási kódex elméleti előkészítésében. A büntetés-végrehajtási jognak kódex-szerű szabályozása, valamint a számos részletkérdésre kiterjedő, terjedelmes végrehajtási joganyag kidolgozása e jogág korábbi elmaradásait pótló, dinamikus fejlődésére utalt. Az 1979-es kodifikáció az európai börtönhumanizációs mozgalom sodrába kerülve nem a büntetés represszív, elrettentő hatásának növelésében, hanem az elítéltek nevelése terén jelölt meg további tennivalókat. A nevelés – korábbi, szűkebb fogalmából kilépve – gyűjtőfogalma lett mindazon pozitív hatásoknak, amelyek az elítéltek esélyesebbé tették a társadalomba beilleszkedésre. E fogalomkörbe éppúgy beletartoztak az elítélteknek a korábbi iskolai, szakmai képzés hiányosságai pótlására, mint a készségteremtő, kreatív munkavégzésre, vagy a személyi állomány példaadó magatartására, az elítéltekkel való kulturált bánásmód fejlesztésére irányuló törekvések. E folyamat fontos állomásai a humán segéderőknél, a pedagógusoknál és pszichológusoknál fokozatos szélesedő bevonása, a börtönügy tudományos kutatásának felélénkülése voltak.

A '80-as évek elején a büntetés-végrehajtási jogi ismereteknek tankönyvi, felsőoktatási célú, terjedelmes jogelméleti – történeti és – összehasonlító feldolgozást is tartalmazó szintézise Horváth Tibor munkássága mentén jelent meg.³⁴ E tankönyv megjelenése azon kívül, hogy jelentős segítséget nyújtott a börtönügy személyi állományának képzésében, a büntető igazságszolgáltatásban dolgozók tájékoztatásában, hozzájárult a büntetés-végrehajtási jog jogági elismeréséhez, a büntetés-végrehajtási tudomány jogtudományi jellegű műveléséhez. Horváth Tibor e tankönyvben megkísérli a bün-

32 Murányi-Kovács E. (1982)

33 Volentics A. (1992)

34 Büntetés-végrehajtási jog I-II. (1983)

tetés-végrehajtásra vonatkozó tudományos ismeretanyag jellegét, rendszertani helyzet meghatározni. Álláspontja szerint a büntetés-végrehajtási tudománya kifejezést csak gyűjtőfogalomként használhatjuk, amely e tudomány komplex jellegére utal: egyrészt jogtudomány, másrészt egyes társadalomtudományok (pönlógia, kriminológia, szociológia), illetve az emberrel foglalkozó tudományok (kriminálpszichológia, kriminálpedagógia) területére tartozik.³⁵

A '80-as években az állami preferencia fokozatos szűkülése a Büntetés-végrehajtási Szervezetet a tartós válságkezelés hosszabbtávú stratégiájának kidolgozására kényszerítette. Így készült el az országos parancsnokság munkatársainak tevékenysége alapján 1983-ban a büntetés-végrehajtási nevelés és 1986-ban a munkáltatás 15-20 évre szánt fejlesztési koncepciója. E koncepciók voltaképpen a magyar börtönügy reális helyzetfeltárására irányuló, a szűkös anyagi- és szellemi erőforrások felhasználási prioritásait meghatározó programtervezetek voltak. A '83-as koncepció nevelésfelfogásában már nyoma sincs a korábbi időszak derűs optimizmusának, amikor kijelenti, hogy a börtönökön belüli nevelés a társadalomban folyó neveléshez képest minimális programra vállalkozhat. E koncepció először foglalta a börtönügy munkaprogramjába azokat a tudományosan feltárt ellentmondásokat, amelyeknek hatékonyságrontó jelenlétével a szakmának számolnia kell. Így azt az ellentmondást, amely a büntetőítélet tettközpontú és a büntetés-végrehajtás tettes központú szemlélete között feszül, a nevelő-nevelt közötti viszonyban a kényszer- és együttműködési igény egyidejű jelenlétéből adódó feszültséget, valamint azt az ellentmondást, amely a börtönélet szigorúan és részletesen szabályozott rendjéből kíván önálló döntésekre kész állampolgárokat kibocsátani. Ezen ellentmondásoknak, a nevelés korlátainak bátor bemutatása nem csupán a Bv. Szervezet belső szakmai ismeretigényének kielégítését szolgálta, de címzettje volt az a kormányzat is, amely ezeket a nehézségeket nem ismerte, vagy ha ismerte is, nem akart tudomást szerezni róluk.³⁶

A '80-as évek közepén a represszív büntetőpolitika következménye a Kádár-korszak legmagasabb börtönnépességének kialakulásához vezetett. A helyzet tarthatatlanságát többen bírálták írásukban. Ekkor született az a felismerés, hogy a börtönügy fejlesztését érintő döntések előkészítéséhez, a külső és belső szakemberek elméleti tevékenységének tervezéséhez, összehangolásához és támogatásához kell feltételeket teremteni. Így került sor a büntetés-végrehajtás 1986-90 közötti kutatási tervének kialakítására. E kutatási terv a végrehajtási tevékenység csaknem valamennyi szektorát felölelte, a végrehajtási tevékenység illúzióktól mentes, reális feltárására irányult. Számos kutató – közöttük egyetemi oktatók – tekintette fontos, feltárandó és továbbművelésre méltó területnek a büntetőjogi jogkövetkezmények és végrehajtásuk kérdéskörét. Közülük Nagy Ferenc a büntetőjogi intézkedések elméleti, eszmetörténeti, jogösszehasonlító és alkalmazási kérdéseiben³⁷, valamint a büntetés-végrehajtási szakirodalom egyik hiányterületén, a nemzetközi jogösszehasonlításban³⁸ jelentett meg terjedelmes monográfiát. A hazai börtönügy történetének részletes feltárására vállalkozott Mezey Barna. A szerző a magyar börtönügy

35 U.o. p. 34.

36 Lásd: A Módszertani Füzetek 1984. 1. száma tematikusan ismerteti a bv. nevelésfejlesztési koncepciót, majd az országos parancsnokság vezető szakemberei tollából e koncepcióval kapcsolatos tanulmányokat tartalmaz.

37 Nagy F. (1986)

38 Nagy F. (1990)

fejlődését a feudális gyökerektől a polgári kor börtönviszonyainak bemutatásáig kísérte végig.³⁹ A börtönügy keretein túlmutató, úttörő jellegű szankcióvégrehajtás-történeti kutatások eredményeit tette közzé a Kabódi Csaba – Mezey Barna szerzőpáros a Börtönügyi Szemle hasábjain, majd ez az ismeretanyag jelent meg a '90-es években a budapesti jogi karon folyó jogászképzésben is a büntetéstani alapismeretek tantárgy keretében.⁴⁰

A büntetés-végrehajtás tudománya a rendszerváltozástól az ezredfordulóig

A '80-as évek végének, a '90-es évek elejének hazai társadalmi-politikai változásai a „gondoskodó államszocializmus” modelljének csődjével és egyidejűleg az európai jogállamiság eszméjéhez dominánsan kapcsolódó klasszikus büntetőjog pozícióinak erősödésével jártak. Az Európához való közeledés, a jogállamiság megvalósítása iránti törekvés, a civilizált, a humánus büntetőpolitika kialakításának igényét állította az elméleti vizsgálódások homlokterébe, ezen belül a büntetési rendszer célszerű átalakítását, börtöncentrikus szemléletének megszüntetését kívánta elősegíteni. A rendszerváltással a büntetés-végrehajtási jognak jogágkénti elfogadásában jelentős szerepe volt a Legfőbb Ügyészség munkatársának, Vókó Györgynek, aki a büntetés-végrehajtás törvényességi felügyeletének ellátása mellett végzett széleskörű elméleti-elemző tevékenységet.⁴¹

A rendszerváltozás felerősítette a büntetés-végrehajtási szakirodalom kritikai hangvételét, amelynek célja a hazai börtönviszonyoknak az európai normák szerinti megmértetésére, a börtönügy megoldatlan kérdéseinek rövidtávú reformok formájában történő megoldására irányult. E börtönügyi reformhangulatban fogant elemzések különös figyelemmel fordultak az elítéltek jogi helyzetének, az emberi, állampolgári jogok kontextusában történő vizsgálatára. A '90-es évek elején különös – szinte euforisztikus – mozgásba lendült a büntetés-végrehajtás elméleti (elsősorban jogi) művelése.⁴² A szerzők azt a közös felfogást képviselték, hogy jogállam nem képzelhető el a Büntetés-végrehajtási Szervezet, a büntetés-végrehajtási jog korszerűsítése nélkül, hogy a jogalkotás új periódusához elengedhetetlen e jogágazat tudományos igényű, széles látókörű művelése, elzárkózásának feloldása, a szakmai közvélemény és a társadalom figyelmének, aktív közreműködésének felkeltése. Úgy vélték, hogy újra kell gondolni a bűnügyi jogterület egészét a büntető igazságszolgáltatás és a végrehajtás harmóniájának megteremtése érdekében. A szemléleti torlaszok megszüntével, a hazai szabályozásnak a nemzetközi követelményekhez – kivált az ENSZ és az Európa Tanács normáihoz, ajánlásaihoz, valamint az emberi jogi egyezményekhez – való közelítésével vetődött fel a magyar büntetés-végrehajtás átfogó reformjának gondolata. A rendszerváltozás első éveiben meginduló reform-előkészületek azt a reményt keltették, hogy a szükségszerű jogi korszerűsítésen túl a magyar börtönügy a börtönrendszer működésének objektív

39 Mezey B. (1995)

40 Kabódi Cs., Lőrincz J., Mezey B. (2005)

41 Vókó Gy. (1990a), (1990b)

42 Lásd: Horváth Tibor, Kabódi Csaba, Kövér Ágnes, Sereg Pál, munkásságát. A felélenkülő történetkutatásban kiemelhető Mezey Barna munkássága, míg a gyakorlati tapasztalatok elméleti általánosításához számos, értékes elemző munka született, különösen Tari Ferenc, Fejes Imre, Garami Lajos, Boros János, Csetneky László, Ruzsonyi Péter és Huszár László tollából.

és szubjektív feltételein is gyökeres javítást tud elvégezni. Viszonylag rövid idő alatt azonban nyilvánvalóvá vált, hogy az ország gazdasági állapota ezt nem teszi lehetővé, sőt még a korábnál is szűkösebb erőforrások álltak rendelkezésre. A büntetés-végrehajtás átfogó reformja tehát elmaradt, de nem lebecsülendők azok az elmélet által is támogatott törekvések, amelyek az európai börtönnormák hazai harmonizálásának irányában hatottak. Már a '90-es évek elején megindultak az előkészületek a büntetés-végrehajtás törvényi módosítására, amely 1993-ban a XXXII. tv. hatályba lépésével történt meg. A korábban ismertetett börtönügyi szakmai tanulmányok jelentős mértékben járultak hozzá a nemzetközi kötelezettségekből fakadó jogharmonizációs munka elvégzéséhez, valamint a börtönügy belső fejlődési igénye szerinti kiigazítások felvételéhez. A novella hatálybalépését követő elemzések egy része az eurokompatibilis magyar börtönügy kialakításának segítő szándékával íródott.⁴³

A rendszerváltozás után az elítéltek emberi-önrendelkezési jogainak kiteljesedése szükségessé tette a korábbi börtönmodell olyan átalakítását, amelyben a pozitív, a visszailleszkedést segítő hatásrendszer alkalmazása az elítéltek együttműködését feltételező szolgáltatássá válik. Ez utóbbi folyamatban a „nevelés” korábbi fogalomtartalma kiüresedett, helyette más fogalmak, mint a szociális gondozás/kezelés, a reszocializációs gondozás fogalmi léptek. A „nevelés-gondolat” 20. századi helyének, szerepének, funkciójának átalakulásával még korántsem zárult le fejlődéstörténete. Nem vitatható el a humán tudományok művelőitől az az útkeresés, amely az inadaptáltak, erkölcsi fogyatékosok, antiszociálisok társadalomba visszavezetésének módszereit, eszközeit kutatja. E téren különösen a fiatalkorú bűnelkövetők reszocializálásában jelentek meg biztató tudományos törekvések.⁴⁴

A Börtönügyi Szemle hasábjain megjelenő élénk szakmai vitában kialakult álláspontok lényege a hazai börtönügyi kedvező irányú fejlődési trendjére utal, ugyanakkor figyelmeztet, hogy a nemzetközi szervezetek, különösen az Európa Tanács által közvetített európai börtönügyi normák gyakorlati megvalósítása még jelentős anyagi és szellemi ráfordításokat igényel. Ilyen következtetéseket vontak le azok a szerzők is, akik a '90-es évek első felében a büntetés-végrehajtás egy-egy területének átfogó, nagyobb lélegzetű feldolgozását végezték el.

A novella hatálybalépése után megjelenő szakmai tanulmányok tükrözik az átmenet elméleti és gyakorlati problémáit. Így különösen élénk polémia alakult ki az elítéltek munkával foglalkoztatásának kérdésében, sor került – főként Huszár László szociológiai elemzései alapján - a büntetés-végrehajtás és a társadalmi környezet viszonyának újszerű értékelésére, felélénkült az elítéltek informális struktúrájáról, a „börtöntársadalom” belső, szociológiai mozgásformáiról végzett kutatások.⁴⁵

A szabadságvesztés-büntetés „trónfosztására” irányuló elméleti törekvések már a rendszerváltozás előtt megindultak, de különösen felerősödtek a '90-es években. Az alternatív szankciókkal, a diverzióval, a mediációval kapcsolatos szakirodalom, a nem szabadságelvonással járó büntetőjogi jogkövetkezmények és végrehajtásuk vizsgálata a hazai büntetőjogi jogkövetkezmények kutatásának új fejezetét nyitotta meg.⁴⁶

43 Ruzsonyi P. (1993), Fejes I. (1994), Kabódi Cs. (1994), Lőrincz J. (1994)

44 Különösen: Ruzsonyi P. (1998), illetve Volentics A. (2004)

45 Huszár L. (1997)

46 Kerezsi K. (1990), (1996), (1998)

A '90-es évek utolsó harmadában jelent meg a hazai büntetés-végrehajtás valóságát, infrastruktúráját és működésének fontosabb mutatóit bemutató szintetizáló munka *Börtönügy Magyarországon* címmel.⁴⁷ A mű jelentőségét a korábban a társadalom zárt, intim szférájának tekintett börtönügy teljes, reális bemutatása adja. A nyilvánosság tájékoztatásának célja egy széles körű társadalmi konszenzus kialakítása volt a börtönügy mentén. A századvégi szintetizáló munkák generációjához tartoztak a büntetés-végrehajtási jogfejlődést bemutató egyetemi tananyagok, sorra jelentek meg a joganyagot feldolgozó főiskolai-egyetemi jegyzetek és egyetemi tankönyvek, amelyeknek különös jelentősége, hogy az elméleti-jogösszehasonlító alapokon túl kézikönyvszerű részletességgel informálták a jogalkalmazókat a büntetés-végrehajtás területének jogállami feladat-gazdagságáról. A büntetés-végrehajtás a kriminológia tudományterületén a bűnmegelőzés kérdéskörében is jelentős helyet foglalt el.⁴⁸

A '90-es években a társadalmi-politikai rendszerváltozást követő jogállamisági szemlélet térhódításával a büntetés-végrehajtási jog szerepe és jelentősége felértékelődött. Mint szaktárgy megjelent a jogi egyetemek palettáján, elismert része lett a büntetőjogi szaktudománynak. A büntetés-végrehajtási jogot, mint tantárgyat főkéllégiumkénti és fakultációnkénti bevezetésétől kezdve kétféle felfogásban oktatják: az egyik felfogás szerint – amely a büntetés-végrehajtás tudományos művelését a jogtudományon belül képzelel el – az oktatás feladata a jogelméleti alapozás után a hatályos joganyag megismertetése. A másik felfogás a büntetőjogi szankciókat és azok hatályosulását szélesebb társadalomtudományi kontextusba helyezve vizsgálja és a jogi szabályozáson túl elemzi kifejlődésüket az adott társadalmi, gazdasági, politikai, kulturális környezetben, valamint tekintettel van effektivitásukra, a megvalósítás reáliáira is. Az oktatásnak e két irányultsága egyben tükrözi a büntetés-végrehajtás körüli tudományos munkálkodás ezidőtájt markánsodó két irányzatát, a jogdogmatikai és a büntetéstani irányzatokat. 1993-tól a büntetés-végrehajtási jog a jogi szakvizsga részét képezi.

Úgy véljük, hogy a hazai bűnügyi tudományok territóriumán európai viszonylatban jelentős késedelemmel megjelenő büntetés-végrehajtási kutatási irányzatok mindegyike e késedelem csökkentésére irányuló, egymást kiegészítő és segítő tudományos (oktatási) erőfeszítések voltak. Az ezredfordulóig általánosan elfogadottá vált, hogy a büntetés-végrehajtásra vonatkozó tudományos ismeretanyag több tudományág területén helyezkedik el. Így a büntetés az anyagi büntetőjog egyik központi fogalma, a büntetés-végrehajtási jogtudomány tárgya pedig azok a társadalmi viszonyok, amelyek a büntetés-végrehajtás során az elítélt és a büntetés-végrehajtási szervek között keletkeznek, a büntetések hatékonyságával a kriminológia (ezen belül a pönológia) foglalkozik, a pedagógia, a pszichológia és a szociológia pedig a fogvatartotti helyzet sajátos folyamatainak vonatkozásában tartalmaz tudományos ismereteket. A büntetés-végrehajtás tudománya tehát komplex jellegű, egyrészt jogtudomány, másrészt pedig egyes társadalomtudományok területére tartozik.

47 Lőrincz J., Nagy F. (1997)

48 A bv. intézetekben folyó munkáltatás problémái. (1994), Kabódi Cs., Lőrincz J. (1999)

A büntetés-végrehajtás tudománya az ezredfordulótól napjainkig

Az ezredforduló után a büntetés-végrehajtás tudományos művelése újabb lendületet vett az előző évtizedek kutatói tudományos eredményeinek közzétételével, valamint egy új oktatói és kutatói generáció megjelenésével, akik a büntetés-végrehajtás egyes részterületeinek feltárását végezték el.

Hazánk európai irányú fejlődése, az Európai Unióhoz csatlakozásának előkészítése, valamint csatlakozása, számos szerzöt indított komparatív tanulmányok elkészítésére. 1996 óta ennek mentén formálódtak speciális kutatási területei, amelyek a szankciótan és a büntetés-végrehajtás territóriumán belül a börtönnépesség; az európai börtönnormák; a fogvatartottak egészségvédelme; speciális fogvatartotti kategóriák témakörei voltak.

A honi büntetés-végrehajtás egyik neuralgikus pontjának, a fiatalok büntetés-végrehajtásának feltárását vállaló szerzők kitérnek a nemzetközi normákra és nem mondanak le a célszerűség és a hatékonyság hangsúlyozásáról sem.

A hazai büntetés-végrehajtás egyre szélesebb körű garancia- és kontrollrendszere is az érdeklődés fókuszában van. Igazolódtott, hogy az ügyészeknek kezdettől fogva – a vádképviselő mellett – az egyik legfontosabb funkciója volt a fogva tartások felügyelete is.

A büntetőeljárás jog és a büntetés-végrehajtás jog közötti kapcsolódás elemzése, és a nemzetközi összehasonlítások is számos kutatás megjelenését eredményeztek.

Az ezredforduló utáni szakirodalom pozitív fejleménynek tekinthető, hogy egyre gyakrabban jelentek meg a börtönbiztonsággal kapcsolatos írások, kerültek bemutatásra a szabadságelvonás helyettesítő intézmények, alternatívák.

A rendszerváltozás utáni szakirodalom értékes munkákkal gyarapodott a börtöntörténet kutatása terén is.

Az ezredforduló után számottevő a büntetés-végrehajtási jogtudomány melletti társtudományok, mint a kriminológia, a szociológia, a pszichológia és a pedagógia börtöntárgyú kutatásainak felélnkülése is. E tudományágak képviselőinek többsége amellet, hogy hosszabb-rövidebb ideig gyakorlati tapasztalatokat szereztek, jártasak a gazdag nemzetközi szakirodalomban és a kutatási módszertanban egyaránt.

A kriminálpedagógiai kutatási munkákban szerepel a büntetőintézet nevelési, reszocializációs, reintegrációs tevékenység funkciója, folyamata, fontossága, továbbá a hazai és külföldi rendszertani helye is.

A Nemzeti Közzszolgálati Egyetem (NKE) Rendészettudományi Karának Büntetés-végrehajtási Tanszéke az elmúlt év végén eredményesen pályázott a KÖFOP 2.1.2. számú programra. A kutatás a reintegrációs tisztek képzésével járul hozzá a fogvatartottak eredményes visszailleszkedéséhez. Ennek érdekében hazai és külföldi partnerekkel megalakult a Büntetés-végrehajtási Ludovika kiemelt Kutatóműhely.

A büntetőjog és a büntetés-végrehajtás jog hazai tudományos művelőinek és az egyetemi oktatás képviselőinek szakmai életét segíti az MTA IX. Osztály Büntetés-végrehajtási Jogi Albizottsága, a Büntetés-végrehajtási Szervezet Tudományos Tanácsa, és az Országos Kriminológiai Intézet, továbbá a kutatási értékeit hasznosítja a Magyar Börtönügyi Társaság, a Tudomány napi rendezvények és a folyóiratok, tudományos szemlék. Ezekkel a tevékenységekkel tehát aktív alakítói és részesei vagyunk az európai börtönügyi kutatásoknak.

Összefoglalás

A börtönügy tudományos ismeretanyagát hazánkban másfélszáz éves, néha fellendüléssel, visszaesésekkel, hosszas szünetekkel tarkított kifejlődés jellemezte. A 19. század közepén Európában megjelenő börtönügyi tudomány a század végéig uralkodóan a börtönintézmény gyakorlati működésének tökéletesítésére, így főleg a börtönépítészet, a rabmunkáltatás, a börtönegészségügy és -igazgatás kérdéseire fordította a figyelmet. A 20. század elején a pozitivisták iskola hatására előtérbe kerülő célbüntetés és a társadalomtudományokban térnyert determinizmus hatására felpeszdlülő pszichológia, pedagógia, szociológia, kriminológia a büntetés-végrehajtás tudományos művelésének új dimenzióit kínálta. A két világháború közötti börtönügy elszürkülésének, stagnálásának okát maradékelven finanszírozottságában, tömegkapcsolatainak és szellemi-elméleti művelésének csaknem teljes megszakadásában véljük felfedezni, azonban az európai börtönügy elméleti modelljétől való legdrasztikusabb eltávolodás a II. világháború befejezését követő évtizedben történt, amikor a sztálini büntetőpolitika a hazai büntetés-végrehajtást titkos, a monolitikussá merevedő állami politika minden elméleti művelést nélkülöző direkt irányítású eszközévé tette. A '60-as évektől konszolidálódó büntetőpolitika, valamint a felélénkülő kriminológiai, szociológiai kutatások, ha szűkös korlátok között is, de lehetővé tették a büntetés-végrehajtási jog művelését. Az 1966. évi büntetés-végrehajtási jogszabály (törvényerejű rendelet) előkészítésében a hazai börtönügyi tudományok jeles képviselőinek kodifikációs tárgyú írásai a büntetés-végrehajtási jog tudományos művelésének felélénkülését jelezték. A '70-es évek közepétől a szabadságvesztésről és végrehajtásáról megjelent kriminológiai megközelítésű kritikai hangvételű írások a hazai börtönügy lehetőségeinek és feltételeinek reális számbavételére irányultak. Ennek az elméleti munkálkodásnak jelentős szerepe volt az 1979. évi büntetés-végrehajtási kódex elméleti előkészítésében. A '80-as évek végének, a '90-es évek elejének hazai társadalmi-politikai változásai, az Európához való közeledés a büntetési rendszer célszerű átalakítását, börtöncentrikus szemléletének megszüntetését kívánta elősegíteni. A rendszerváltozás felerősítette a büntetés-végrehajtási szakirodalom kritikai hangvételét, amelynek célja a hazai börtönviszonyoknak az európai normák szerinti megmérettetésére, a börtönügy megoldatlan kérdéseinek rövidtávú reformok formájában történő megoldására irányult. E börtönügyi reformhangulatban fogant elemzések különös figyelemmel fordultak az elítéltek jogi helyzetének, az emberi, állampolgári jogok kontextusában történő vizsgálatára. A rendszerváltozást követő évtizedekben megjelenő szintetizáló művek, tankönyvek, a büntetés-végrehajtás térhódítása az egyetemi oktatásban, már jelzik az európai tudományos fejlődéstől való lemaradásunk csökkenését. Az új évezredben az idősebb, „tudományos honfoglalók” mellett megjelenő fiatal kutató generáció tagjai egyetemi oktatókból és az igazságszolgáltatás különböző szervezeteiből (Bv. Szervezet, ügyészség, bíróság) tevődnek össze. Kutatási témaválasztásukat, érdeklődésüket főként a zárt büntetőintézet jogi, pszichológiai, antropológiai, szociológiai, pedagógiai jellegű megoldatlan problémái alakítják.

Felhasznált irodalom

- A bv. intézetekben folyó munkáltatás problémái. Kriminológiai Közlemények. (1994)
- Balogh Jenő (1910): A büntetőjog válsága. Budapest
- Balogh László – Pál László (1975): Kriminálpedagógia. Tanárképző Főiskolai Jegyzet
- Bereczki Zsolt (2009): Biztonság a büntetés-végrehajtásban. Doktori értekezés. Budapest, Kézirat.
- Bory Noémi (2016): A fiatalkorúak szabadságelvonással járó szankciói és végrehajtásuk Spanyolországban és Magyarországon. Doktori értekezés. Kézirat.
- Büntetés-végrehajtási jog I-II. (szerk.: Horváth Tibor, 1983). BM Könyvkiadó, Budapest.
- Büntetés-végrehajtási Szervezet Tudományos Tanácsa. Budapest (2014)
- Csordás Sándor (2008): A biztonság régi és új szerepe a büntetés-végrehajtásban. Börtönügyi Szemle, 2008/2.
- Czenczer Orsolya (2008): Fiatalkorúak reszocializációs nevelése a szabadságvesztés büntetés alatt. Doktori értekezés. Kézirat
- Czenczer Orsolya (2014): Veszélyes fiatalok, vagy fiatalok veszélyben. NKE Szolgáltató Kft. Budapest
- Estók József (2006): 100 éves a Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön. Börtönügyi Szemle 2006/1.
- Estók József (2013): A büntetés-végrehajtás függelmi viszonyrendszerének, felügyeletének története 1867-1990. között. Börtönügyi Szemle 2013/4.
- Estók József (2015): Az országos, regionális és járási bv. intézetek elnevezésének változásai, különös tekintettel a járási börtönökre. Börtönügyi Szemle 2015/3.
- Fejes Imre (1994): Esély (Az euro-kompatibilis magyar börtönügy 1. 2.) Börtönügyi szemle 1994/2.3.
- Fiáth Titanilla (2012): Börtönkönyv (Kulturális antropológia a rácsok mögött). Háttér Kiadó Kft. Budapest
- Finkey Ferenc (1904): A börtönügy jelen állapota és reformkérdései. Budapest
- Finkey Ferenc (1909): A magyar büntetőjog tankönyve. Grill Károly Könyvkiadó, Budapest
- Finkey Ferenc (1933): Büntetés-tani problémák. Budapest
- Fliegauf Gergely (2010a): A börtön és a kábítószer kapcsolata: nemzetközi és hazai kriminológiai helyzet-elemzés. Doktori értekezés. Kézirat
- Fliegauf Gergely (2013a): A börtönpszichológia elhatárolása a kriminálpszichológiától, Börtönügyi Szemle, 2013/1.
- Fliegauf Gergely (2013b): Mi történt Goffman után? Börtönügyi Szemle, 2013/1.
- Fliegauf Gergely (2010b): Mivel foglalkozik a börtöntudomány? Börtönügyi Szemle 2010/4.
- Fliegauf Gergely – Ránki Sára (2007): Fogvatartott gondolatok. L' Harmattan Kiadó. Budapest
- Fonyó Antal (1966): A munka tartalma, célja és módszerei a büntetés-végrehajtás intézményeiben. Jogtudományi Közlöny, 1966/3.
- Földvári József (1970): A büntetés tana. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest
- Gedeon Emil (1926): A szabadságvesztés végrehajtásának reformkérdései és az ezekből folyó új büntetőrendszer. Sopron
- Glaser István (1976): Magyar büntetés-végrehajtási jog. Tankönyvkiadó, Budapest
- Gönczöl Katalin (1991): Bűnös szegények. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest
- Gönczöl Katalin (1990): Csökkenthető-e a börtönnépesség. Esély, 1990/5.
- Hacker Ervin (1916): A rabmunka. Pécs
- Hacker Ervin (1918): A börtönügy. Pécs
- Hacker Ervin (1928): Börtönügyi jog a gyakorlatban. Miskolc
- Hegedűs Judit (2010): A javítóintézet világa. Szerkesztett tanulmánykötet. Eötvös József Könyvkiadó, Bp.

- Hegedűs Judit (2005): Kutatási módszerek a kriminálpedagógiában. In: Buda András - Kiss Endre (szerk.): Interdiszciplináris pedagógia és az elvárások forradalma. A III. Kiss Árpád Emlékkonferencia előadásai. Debrecen
- Horváth Tibor (1983): A büntetés-végrehajtási tudomány fogalma és jellege. In.: Büntetés-végrehajtási jog I. (szerk.: Horváth Tibor). BM.
- Huszár László (1997): Az 1995-ös fogvatartotti felmérés a börtönön kívüli szociális helyzetre és az intézetben belüli életminőségre vonatkozó adatai. In.: A büntetés-végrehajtás néhány problémája a kutatások tükrében. Bp. BVOP
- Huszár Tibor (1964): Fiatalkorú bűnözők. Tankönyvkiadó. Budapest
- Juhász Zsuzsanna (2006a): A börtönegészségügy neuralgikus pontjai. Börtönügyi Szemle 2006/4.
- Juhász Zsuzsanna (2010): A börtön-egészségügy „gócpontjai” és ártalomcsökkentő kezdeményezések külföldön. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged
- Juhász Zsuzsanna (2014): Az európai börtönügyről írott szintetizáló munkája: Börtönügy Európában. Iurisperitus Bt. Szeged
- Juhász Zsuzsanna (2002): Az Európa Tanács két börtönügyi tárgyú ajánlásáról. Börtönügyi Szemle 2002/4.
- Juhász Zsuzsanna (2006b): Megújult az Európai Börtön szabályok. Börtönügyi Szemle 2006/3.
- Juhász Zsuzsanna (2007): Szubsztitúciós kezelések az európai börtönökben. Börtönügyi Szemle 2007/2.
- Kabódi Csaba (1994): Emberi jogok (A strasbourgi esetjog tükrében). Börtönügyi Szemle. 1994/3.
- Kabódi Csaba – Lőrincz József (1999): A szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának hatásrendszere. In.: Kriminológiai ismeretek – bűnözés – bűnözéskontroll. Corvina.
- Kabódi Csaba – Lőrincz József – Mezey Barna (2005): Büntetéstan alapismeretek (szerk.: Kabódi Csaba). Rejtjel Kiadó. Budapest
- Kerezi Klára (1990): A pártfogás dilemmája: kontroll, vagy segítő kapcsolat. Esély, 1990/ 5.
- Kerezi Klára (1998): Az alternatív szankciók szerepe a posztmodern társadalomban. In.: Tanulmányok Szabó András 70. születésnapjára. Magyar Kriminológiai Társaság. Budapest
- Kerezi Klára (1996): Koncepció a büntető törvénykönyv szankció-rendszerének átalakításához. In.: Kriminológiai Közlemények 53. Budapest
- Koós né Mohácsi Barbara (2015): A szabadságvesztés határai (Helyettesítő intézmények és alternatív szankciók a magyar és német jog összehasonlításának tükrében). ELTE Eötvös Kiadó, Budapest
- Korszakváltás a büntetés-végrehajtásban. Börtönügyi Tanulmányok 2. (szerk.: Schmehl János és Pallo József). BVOP. Budapest (2015)
- Lajtár István (2010): A büntetés-végrehajtás garancia- és kontrollrendszere Magyarországon. Budapest. Hvg-Orac Lap- és Könyvkiadó
- Lajtár István (2011): Büntetés-végrehajtási jog. Egyetemi jegyzet. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi kar. Wesselényi-sorozat. Patrocinium. Budapest
- Lőrincz József (1994): A rendszerváltozás és a büntetés-végrehajtás. Főiskolai Figyelő, 1994/1.
- Lőrincz József – Nagy Ferenc (1997): Börtönügy Magyarországon, BVOP. Budapest
- Megyery István (1905): A magyar börtönügy és az országos letartóztató intézetek. Budapest
- Mezey Barna (2012): A fenytőházak forradalma (A modern büntetés-végrehajtás alapvetése Európában). Gondolat Kiadó. Budapest
- Mezey Barna (1995): A magyar polgári börtönügy kezdetei. Budapest
- Mezey Barna (2010): Régi idők tömlőcei (Büntetések, börtönök, bakók). Rubicon Bt. Budapest
- Molnár József (1963): A büntetett fiatalok személyiségformálása és a javítóintézet. Kriminológiai Tanulmányok. Budapest
- Murányi-Kovács Endréné (1982): Reszocializálás a zárt nevelőintézetekben. In: Tanulmánygyűjtemény az inadaptált serdülők pedagógiája köréből. Tankönyvkiadó, Budapest
- Nagy Anita (2014a): A büntetés-végrehajtási bíró intézménye az új Bv. kódexben. In.: Szabó Miklós (szerk.): Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium. 15/2. 2014.

- Nagy Anita (2017): Büntetés-végrehajtási jog európai kitekintéssel. Bíbor Kiadó, Miskolc
- Nagy Anita (2014b): Feltételes szabadságra bocsátás; mint a közösségi szankciók egyik alternatívája. In.: Hack Péter – Koósné Mohácsi Barbara: Emberek őrzője. Tanulmányok Lőrincz József tiszteletére. ELTE-Eötvös Kiadó, Budapest.
- Nagy Anita (2015): Szabadulás a büntetés-végrehajtási intézetből. Bíbor Kiadó, Miskolc
- Nagy Ferenc (1990): Ausztria, az NSzK, Svájc, Hollandia és Spanyolország büntetés-végrehajtási rendszerének áttekintése. Bv. Szakkönyvtár, Budapest
- Nagy Ferenc (2002): Az európai büntetőjog fejlődési irányairól és jogállami alapjairól. Európai Jog, 2002/4.
- Nagy Ferenc (1986): Intézkedések a büntetőjog szankciórendszerében. Budapest
- Pallo József (2009): A büntetőjogi gyógyító jellegű kényszerintézkedések végrehajtásának fogalmi és alkalmazási kérdései. PhD értekezés. Kézirat.
- Pál László (1976): Nevelés a büntetés-végrehajtásban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- Pulszky Ágost – Tauffer Emil (1887): A börtönügy múltja, elmélete, jelen állása. Pest
- Ruzsonyi Péter (2002a): A fiatalok bűnelkövetők zárt intézeti kezelésének nemzetközi tendenciái, Belügyi Szemle, 2002/2-3.
- Ruzsonyi Péter (1998): A konstruktív életvezetés megalapozása fiatalok bűnelkövetők körében zártintézeti viszonyok között. Bölcsészdoktori disszertáció, ELTE, Budapest
- Ruzsonyi Péter (2002b): Karakteresen eltérő kezelési formák a fiatalok fogvatartottak körében. Börtönügyi Szemle, 2002/2.
- Ruzsonyi Péter (1993): Konvenció (a kínzás ellen). Börtönügyi Szemle 1993/4.
- Ruzsonyi Péter: Kriminálpedagógia és az új Bv. Kódex. In.: Börtönügyi kaleidoszkóp: Ünnepi kötet Lőrincz József 70. születésnapja tiszteletére (szerk.: Deák Ferenc, Pallo József). (Börtönügyi Tanulmányok. 1.)
- Ruzsonyi Péter (2012): Kriminálpedagógiai alapvetések. In: Sodorvonalon (szerk.: Hautzinger Zoltán, Verhóczy János). Tanulmányok Virányi Gergely 60. születésnapja tiszteletére. Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság
- Ruzsonyi Péter (2014): Pönológia alapvetések. In: Tendenciák és alapvetések a bűnügyi tudományok köréből (szerk.: Ruzsonyi Péter). Budapest, Nemzeti Köszolgálati és Tankönyv Kiadó Zrt.
- Szabó András (1961): A fiatalok és a büntetőjog. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- Szabó András (1962): A nevelési helyzet alapproblémái a fiatalok börtönében. Állam- és Jogtudomány, 1962/3.
- Szabó András (1965): Büntetőintézeti életrend vizsgálata. Kriminálisztikai Tanulmányok IV. kötet; Büntetőjogi büntetés és felelősségre nevelés. Állam- és Jogtudomány, 1965/4.
- Szabó András (1966a): Fiatalok bűnözők szubkultúrája. Valóság, 1966/3.
- Szabó András (1966b): Nevelés a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása során. Jogtudományi Közöny 1966/11.
- Szabó Judit (2015): Speciális prevenció és dezisztencia. Doktori értekezés. Kézirat
- Szalai Zoltán-Györök Ferenc (1963): Az új büntetőtörvények és a büntetés-végrehajtás. Belügyi Szemle 1963/12.
- Szóllósy Oszkár (1935): Magyar börtönügy. Budapest
- Tamáská Péter (2017): Egy világáros három börtöne (A Fővárosi Bv. Intézet története). Unicus Műhely, Budapest
- Tamáská Péter (2013): Kis magyar börtöntörténelem. Unicus Műhely, Budapest
- Tamáská Péter (2006): Politikai elítélt kerestetik (Börtönélet és politikai foglyok Magyarországon 1945-1990). Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest
- Új utakon a büntetés-végrehajtás (szerk.: Schmejl János és Pallo József). BVOP, Budapest, (2014)
- Vajna Károly (1907): Hazai régi büntetések. I.-II. Budapest
- Vermes Miklós (1966): A társadalom szerepe a büntetés-végrehajtásban. Jogtudományi Közöny, 1966/4.

- Vig Dávid (2014a): A reszocializáció elméleti és gyakorlati ellentmondásai a fiatalkorúak büntetés-végrehajtásában. In: Emberek őrzője: Tanulmányok Lőrincz József tiszteletére (szerk.: Hack Péter, Koós-né Mohácsi Barbara). Budapest, ELTE Eötvös Kiadó
- Vig Dávid (2014b): Korlátlan fájdalom? A bebörtönzés kirekesztő hatásai a semlegesítésben és azon túl. Doktori értekezés. Kézirat
- Vig Dávid (2010): Veszélyes bűnelkövetők a büntetés-végrehajtásban. Belügyi Szemle. 2010/12.
- Vígh József (1964): A fiatalkori bűnözés és a társadalom. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest
- Volentics Anna (1992): Antiszociális fejlődésirányú fiatalok reszocializációjának kérdései. Kézirat. Budapest
- Vókó György (1990a): A büntetés-végrehajtás törvényességi felügyeletének fontossága, módszerei, eszközei. Ügyészségi Értesítő. 1990/1.
- Vókó György (1989): A bűnelkövetők jogkorlátozásáról. Az elítéltek jogi helyzetéről általánosságban. Jogtudományi Közlöny, 1989/8.
- Vókó György (1990b): Az elítéltek és az előzetesen letartóztatottak jogállása. Börtönügyi Szemle. 1990/3.
- Vókó György (2004): A fogvatartottak helyzete a Holland Királyságban és a Holland Antillákon. Börtönügyi Szemle, 2004/4.
- Vókó György (2005): Az Európa Tanács magyar hatóságoknak szóló, a fogva tartással kapcsolatos ajánlásairól. Belügyi Szemle, 2005/2.
- Vókó György (2003): Börtönrendszer korszerűsítése irányainak azonossága Franciaországban és Magyarországon. Börtönügyi Szemle, 2003/4.
- Vókó György (2006): Európai büntetés-végrehajtási jog. Dialóg Campus Kiadó
- Volentics Anna (2004): Bűnelkövető fiatalok reszocializációs gondozása. In.: Gyógyító pedagógia – nevelés és terápia (szerk.: Gordosné Szabó Anna). Medicina Könyvkiadó, Budapest

